

Л. Т. БУДНІКОВА
(Ужгород)

ВІДДІЄСЛІВНІ НАЗВИ ОСІБ ІЗ СУФІКСАМИ *-tel'*, *-ca* У СЛОВАЦЬКІЙ МОВІ

УДК 811.162.4' 373.611:811.161.2

Буднікова Л. Т. Віддієслівні назви осіб із суфіксами *-tel'*, *-ca* у словацькій мові; 7 сторінок; кількість бібліографічних джерел – 9; мова українська.

Анотація. У статті розглядається творення віддієслівних агентивних та атрибутивних назв осіб із суфіксами *-tel'/-itel'*, *-ca* у словацькій мові. У розвідці показано словотвірну структуру віддієслівних агентивних та атрибутивних назв осіб словацької мови.

Ключові слова: агентивна назва, атрибутивна назва, словотворчий суфікс, назва особи, твірна основа, словотвірна модель.

Суфікс *-tel'* у словацькій мові слугує для творення агентивних та атрибутивних назв осіб, а також є ще й засобом творення математичних термінів.

Походженням суфікс *-tel'* спільнослов'янський, виник на слов'янському мовному ґрунті як ускладнення колишнього суфікса *-ter* суфіксом *-jъ* (<*jъ* <*ju*) та зміною *-ter* > *tel* шляхом дисиміляції [1, с. 36].

За допомогою суфікса *-tel'* у словацькій мові, за матеріалами «*Vel'kého slovensko-ruského slovníka*» [8], утворено 172 агентивних та 67 атрибутивних назв осіб. Твірною основою для таких назв слугує дієслово, як правило, недоконаного виду. Як засвідчують дослідники, функціонування назв із суфіксом *-тель* лексично обмежено здебільшено в дериватах, успадкованих з попередніх епох, причому багато з них уже стали архаїзмами. Суфікс *-тель* приєднувався насамперед до основ тих дієслів, значення яких вирізнялося високим ступенем абстрактності. [2, с. 17]. Л. М. Устюгова зазначає, що зіставлення іменників із суфіксом *-тель* в російській і українській мовах показало, що в обох мовах зберігається низка лексем, успадкованих із давньоруської мови (*вчитель, гонитель, губитель, жертвователь, мислитель, мучитель, святитель, служитель*) [2, с. 17].

У словацькій мові, як зазначає Ш. Пеціар, агентивні назви із суфіксом *-tel'* належать до продуктивних словотвірних типів, однак менш продуктивних ніж назви із суфіксом *-č* [6, с. 209]. А Юрай Долнік засвідчує, що словотвірний тип дієслівна основа + суфікс *-tel'*, за яким утворюються

агентивні назви осіб, охоплює семантично правильні похідні, тобто похідні, словотвірне значення яких узгоджується із лексичним значенням [3, с. 13]. Агентивні назви осіб із суфіксом **-tel'**, за свідченням дослідників, утворюються переважно від дієслів недоконаного виду, рідше від дієслів доконаного виду, а саме від префіксальних та непрефіксальних дієслів типів *pracovať*, *volat'*, *robiť*, *česať* [5, с. 82]. Більшість авторів правильно констатують, що творення агентивних назв осіб від дієслів недоконаного виду є продуктивним, а від дієслів доконаного виду – непродуктивним [6, с. 204]. Дослідники зауважують, що похідні від дієслів недоконаного виду є лише вираженням дії в категорії іменників, а похідні від дієслів доконаного виду виражають тривалу ознаку особи, яку називають [3, с. 15].

Серед віддієслівних агентивних назв у словацькій мові виділяється кілька груп назв осіб за видом їх діяльності. Найбільшу групу (понад 70 назв) становлять назви осіб за професією або способом діяльності (*budovateľ* < *budovať*, *cvičiteľ* < *cvičiť*, *dorábateľ* < *dorábať*, *doručovateľ* < *doručovať*, *hlásateľ* < *hlásat'*, *pestovateľ* < *pestovať*, *prekladateľ* < *prekladať*, *riadiateľ* < *riadiť*, *skladateľ* < *skladať*, *spojovateľ* < *spojovať*, *školiateľ* < *školiť*, *vychovávateľ* < *vychovávať*, *vyšetrovateľ* < *vyšetrovať*, *zamestnávateľ* < *zamestnávať*, *zásobovateľ* < *zásobovať*) [8].

Другу групу агентивних назв (50 утворень) становлять назви, які позначають особу, що виконує якусь дію (*čakateľ* < *čakať*, *nasledovateľ* < *nasledovať*, *objaviteľ* < *objaviť*, *plniateľ* < *plniť*, *používateľ* < *používať*, *pozorovateľ* < *pozorovať*, *rozvíjateľ* < *rozvíjať*, *zakladateľ* < *zakladať*, *završovateľ* < *završovať*, *zostavovateľ* < *zostavovať*) [8].

Третю групу (40 назв) становлять назви, що позначають особу, яка виконує певну функцію (*dopisovateľ* < *dopisovať*, *odosielateľ* < *odosielat'*, *odpisovateľ* < *odpisovať*, *ohlasovateľ* < *ohlasovať*, *prihlasovateľ* < *prihlasovať*, *sporiteľ* < *sporit'*, *spotrebitel'* < *spotrebovať*, *sprostredkovateľ* < *sprostredkovať*, *upisovateľ* < *upisovať*, *užívateľ* < *užívať*, *zmocniateľ* < *zmocniť*, *žiadaateľ* < *žiadať*) [8].

Віддієслівні атрибутивні назви осіб словацької мови позначають особу за її внутрішніми якостями (*ctiteľ* < *ctiť*, *horliteľ* < *horliť*, *hubiteľ* < *hubiť*, *mstiteľ* < *mstiť*, *mučiteľ* < *mučiť*, *ničiteľ* < *ničiť*, *obdivovateľ* < *obdivovať*, *osočovateľ* < *osočovať*, *pomstiteľ* < *pomstiť sa*, *popudzovateľ* < *popudzovať*, *porušovateľ* < *porušovať*, *potešiteľ* < *potešiť*, *przniateľ* < *przniť*, *tešiteľ* < *tešiť*, *trpiteľ* < *trpieť*, *trýzniateľ* < *trýzniť*, *tupiteľ* < *tupiť*, *uctievateľ* < *uctievať*, *utláčateľ* < *utláčať*, *vymáhateľ* < *vymáhať*) [8].

Віддієслівні словацькі назви осіб утворюються від дієслів недоконаного виду (майже 220 назв):

1) з основою на **-a-** – *čakatel'* < *čakať*, *čítateľ* < *čítať*, *hlásateľ* < *hlásati*, *chovateľ* < *chovať*, *kazateľ* < *kázati*, *nakladateľ* < *nakladať*, *podnikateľ* < *podnikať*, *prekladateľ* < *prekladať*, *vnímateľ* < *vnímať*, *zberateľ* < *zbierať* [8];

2) з основою на **-ova-** – *budovateľ* < *budovať*, *dopisovateľ* < *dopisovať*, *obhajovateľ* < *obhajovať*, *oslavovateľ* < *oslavovať*, *ospevovateľ* < *ospevovať*, *uplatňovateľ* < *uplatňovať*, *upravovateľ* < *upravovať*, *zlepšovateľ* < *zlepšovať*, *zotročovateľ* < *zotročovať* [8];

3) з основою на **-i-** – *čistiteľ* < *čistiť*, *cvičiteľ* < *cvičiť*, *hostiteľ* < *hostiť*, *hubiteľ* < *hubiť*, *krotiteľ* < *krotiť*, *mučiteľ* < *mučiť*, *ničiteľ* < *ničiť*, *nositeľ* < *nosiť*, *rušiteľ* < *rušiť*, *tešiteľ* < *tešiť*, *tvoriteľ* < *tvoriť* [8].

Назви осіб із суфіксом **-tel'** у словацькій мові утворюються і від дієслів доконаного виду (близько 20 назв):

1) з основою на **-ova-** – *adoptovateľ* < *adoptovať*, *obžalovateľ* < *obžalovať*, *spracovateľ* < *spracovať* [8];

2) з основою на **-a-** – *odvolateľ* < *odvolať*, *sčítateľ* < *sčítať*, *usporiadateľ* < *usporiadať*, *vypovedateľ* < *vypovedať* [8];

3) з основою на **-i-** – *doručiteľ* < *doručiť*, *objaviteľ* < *objaviť*, *poistiteľ* < *poistiť*, *splnomocniateľ* < *splnomocniť* [8].

Агентивні та атрибутивні назви осіб у словацькій мові утворюються і за допомогою суфікса **-iteľ'** (*mysliteľ*, *spotrebiteľ*, *trpiteľ*). Щодо виникнення цього суфікса Ш. Пеціяр зазначає, що двоякий вигляд дієслівної основи дієслів типу *robiť* – *robí* дозволила в агентивних назвах на **-tel'**, утворених від дієслів цього типу, виділяти суфікс **-iteľ'**. Однак цей суфікс приєднується тільки до основ, закінчених на приголосний. Подібним чином утворюються і похідні від дієслівних типів *trpiet'* – *trpi*, *držat'* – *drží* (*držiteľ*, *trpiteľ*) [6, с. 208].

У словацькій мові наявні еквіваленти агентивних назв осіб із суфіксом **-č/-áč**, наприклад, *prekladateľ* – *prekladač*, *skupovateľ* – *skupovač*, *zasielateľ* – *zasielač*, *žehnať* – *žehnač*. Назви осіб на **-tel'** означають прямий стосунок до дії, а назви осіб на **-č/-áč** – безпосередній стосунок до дії, яку виконує дана особа. Наприклад, назва особи *prekladač* означає особу, яка щось перекладає з місця на місце, а *prekladateľ* – особу, яка перекладає з однієї мови іншою. На це явище у словацькій мові звертає увагу і Й. Яцко, який зауважує, що така диференціація значення характерна для сучасної словацької мови, оскільки в старій словацькій мові назви із суфіксом **-tel'** і **-č** вживалися паралельно [4, с. 167].

Суфікс **-ca** подібно як суфікс **-tel'** у словацькій мові слугує для творення агентивних та атрибутивних назв осіб.

Походженням суфікс **-ca** праслов'янський. Суфікс **-ьца** в праслов'янській мові мав вигляд **-ьса**, причому цей формант двоякого походження: суфікс **-ьса**, який творив деминутиви і гіпокористичні назви, континував іє **-іка**, формант **-ьса** є результатом контамінації типів на **-ьсь** і на **-а**. У праслов'янській мові цей суфікс творив *nomina agentis* [9, с. 90].

У словацькій мові за допомогою суфікса **-ca** утворено 40 агентивних та 25 атрибутивних назв осіб. Твірними основами для таких назв слугували дієслова. У багатьох випадках назви осіб із суфіксом **-ca** можуть мотивуватися і дієсловом, і іменником. Як зазначає Ш. Пеціар, назви осіб із суфіксом **-ca** у сучасній словацькій мові належать до словотвірних типів з обмеженою продуктивністю. Утворюються такі назви осіб переважно від дієслівних основ типу *robot' – robí* або віддієслівних іменників [7, с. 257]. Далі дослідник зауважує, що на відміну від агентивних назв осіб із суфіксами **-č** та **-tel'**, які переважно утворюються від дієслів недоконаного виду, для назв осіб із суфіксом **-ca** є характерним те, що часто вони утворюються від доконаних дієслів або префіксальних віддієслівних іменників. Це свідчить про те, що агентивні назви на **-ca** виникли та виникають з необхідності називати особу за виконаною, закінченою дією [7, с. 260]. Однак нині у словацькій мові назви осіб, утворені суфіксом **-ca**, втрачають продуктивність порівняно з минулими століттями, оскільки замість багатьох старших виразів із суфіксом **-ca** назви осіб утворюються від тих самих або синонімних основ за допомогою більш продуктивних суфіксів сучасної словацької мови, якими є суфікси **-č**, **-tel'**, **-ník**, наприклад, замість *nájomca* є *nájomník*, замість *nákupca* є *nakupovač* або *nakupovateľ*, замість *výberca* є *vyberač*, замість *zderca* є *zdierač*, замість *podporca* є *podporovateľ*, замість *zbojca* є *zbojník* [7, с. 262].

Від дієслів у словацькій мові утворюються агентивні назви осіб, як *obhajca* < *obhajovať*, *platca* < *platit'*, *strojca* < *strojit'*, *sudca* < *súdit'*, *tvorca* < *tvorit'*, *vodca* < *vodit'*, *zástanca* < *zastávat'* [8].

Віддієслівні агентивні та атрибутивні назви осіб утворюються від дієслів:

1) з основою на **-i** – *platca* < *platit'*, *popravca* < *popravit'*, *strážca* < *strážit'*, *strojca* < *strojit'*, *sudca* < *súdit'*, *škodca* < *škodit'*, *vodca* < *vodit'*, *zradca* < *zradit'* [8]. Однак назви осіб як *sudca*, *škodca*, *strážca*, *zradca* окрім дієслів можуть мотивуватися і іменником *súd*, *škoda*, *stráž*, *zrada*;

2) з основою на **-a-** – *záchranca* < *zachraňovať*, *zástanca* < *zastávať*. Назва *zástanca*, як зазначає Ш. Пеціар, утворилася від дієслова теперішнього часу *zastat' sa* – *zastane sa* із суфіксом **-ca** та подовженням голосного в префіксі за аналогією до назви *záchranca* [7, с. 261].

3) з основою на **-ova-** – *obhajca* < *obhajovať*, *odporca* < *odporovať*, *správca* < *spravovať* [8];

4) з основою на **-núť-** – *vládca* < *vládnúť*. Хоча дана назва особи може мотивуватися як дієсловом, так і іменником « *kto vládne, kto má vládu*».

При творенні агентивних та атрибутивних назв осіб із суфіксом **-ca** простежується тенденція зберігати без зміни довгі та короткі склади твірної основи, наприклад, *dar* – *darca*, *správa* – *správca*, *vláda* – *vládca*, *žaloba* – *žalobca*. На цю характерну рису словацьких назв осіб із суфіксом **-ca** вказує і Ш. Пеціар [7, с. 263].

Окрім того, у словацькій мові є багато назв осіб із суфіксом **-ca**, мотивованих і дієсловом, і іменником. До них належать назви осіб типу *radca* – «*kto radí, dáva rady*», *únosca* – «*kto niekoho uniesol, kto uskutočnil únos*», *výherca* – «*kto niečo vyhral, kto získal výhru*». Подвійну їх мотивацію фіксує «*Slovník slovenského jazyka*». Окрім них мотивуватися і дієсловом, і іменником можуть назви осіб як *dozorca* – «*kto dozerá niečo, kto má dozor*», *nákupca* – «*kto nakupuje, kto robí nákup*», *sudca* – «*kto súdi alebo vykonáva súd*», *výrobca* – «*kto niečo vyrába, kto uskutočňuje výrobu*», *záujemca* – «*kto sa o niečo alebo o niekoho zaujíma, kto má záujem*».

Отже, у словацькій мові суфікс **-teľ** утворює назви осіб тільки від дієслів. Найбільше назв осіб із суфіксом **-teľ**, утворено від дієслів недоконаного виду, менше – від дієслів доконаного. Назви осіб із суфіксом **-ca** у словацькій мові також утворюються переважно від дієслів недоконаного виду, хоча у деяких випадках можуть мотивуватися і іменниками.

Література

1. Ковалик І. І. Питання слов'янського іменникового словотвору.– Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1958.– 153 с.
2. Устюгова Л. М. Словообразовательная активность основ с полногласием / неполногласием в русском и украинском языках.– Ужгород: Ужгород. госуд. университет, 1997.– 172 с.
3. Dolník J. Slovtovorný a lexikálny význam činiteľských mien s príponou *-teľ* // *Slovenská reč*.– 1984.– № 1.– S. 13-20.

4. Jacko J. Novšie deverbatíva s príponou -teľ a -č // *Studia Academica Slovaca*. 16. Prednášky XXIII. letného seminára slovenského jazyka a kultúry.– Bratislava, 1987.– S. 167-181.

5. Kredátusová J., Opalková J. Kontrastívna lexikológia pre prekladateľov (rusistov a ukrajinjstov). Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove, 2010. – 157 s.

6. Peciar Š. Tvorenie a kvantita činiteľských mien na -teľ/-iteľ // *Slovenská reč*.– 1967.– № 4.– S. 204-209.

7. Peciar Š. Tvorenia a kvantita slovenských činiteľských mien s príponou -ca v porovnaní s češtinou // *Slovenská reč*.– 1967.– № 5.– S. 257-266.

8. Veľký slovensko-ruský slovník. I-VI d.– Bratislava: Veda SAV, 1979-1995.

9. Wojtyła-Swiersowska M. Prasłowiańkie nomen agentis.– Warszawa – Kraków – Gdańsk: PAN, 1974.– 159 s.

ОТГЛАГОЛЬНЫЕ ИМЕНОВАНИЯ ЛИЦА С СУФФИКСАМИ *-teľ*, *-ca* В СЛОВАЦКОМ ЯЗЫКЕ

Л. Т. Будникова

Аннотация

В статье рассматривается словообразование отглагольных агентивных и атрибутивных именовании лица с суффиксами *-teľ/-iteľ*, *-ca* в словацком языке. В работе показана словообразовательная структура отглагольных агентивных и атрибутивных именовании лица в словацком языке.

Ключевые слова: агентивное название, атрибутивное название, словообразовательный суффикс, названия лица, мотивирующая основа, словообразовательная модель.

DEVERBATIVUM *NOMINA AGENTIS* BY SUFFIXES *-teľ*, *-ca* IN THE SLOVAK LANGUAGE

L. T. Budnikova

Summary

The article deals with *deverbativum nomina agentis* and *nomina attributiva* of persons in the Slovak language formed by suffixes *-teľ/-iteľ*, *-ca*. Derivational structure of *deverbativum nomina agentis* and *nomina attributiva* of persons of the Slovak language is shown in the paper.

Key words: *nomina agentis*, *nomina attributiva*, derivational suffix, name of the person, derivational base, derivational model.